

Sipos Lajos

„Mindig lesz benne felfedeznivaló”

A Babits-recepcióról

Egy költő vagy író recepciójában sok mindennek lehet szerepe. Meghatározó az értelmező-befogadó korszak irodalom fogalma, a korszak értéktulajdonítási ambíciója, a művek kanonizációs vagy rekanonizációs folyamata, a kanonizálásban részt vevő intézmények vagy személyek beállítódása. Szerepe lehet a befogadásban vagy elutasításban ideológiai meggondolásnak, bármilyen tudományelméleti álláspont kizárólagosságra törekvésének, de még akár egyetlen, nagy tekintélypotenciállal rendelkező szerző tanulmányának is.

Minderre számtalan példa van a világ- és a magyar irodalomban.

Angliában például a 18. században újra fel kellett fedezni Shakespeare-t. A nagy angol a németeknél a „francia állklasszikusokkal és utánzóikkal volt kénytelen versenyezni”; a franciáknál, ahol a formahű fordítás verstani okokból sem volt lehetséges, Voltaire-ig alig vettek róla tudomást. Mikor azonban a francia író „felfedezte”, s hamar nyilvánvaló lett, hogy az általa elindított Shakespeare-kultusz veszélyeztetheti az ő „dicsőségét”, akkor már „részeg vadembernek, brit mézárósnak” titulálta angol pályatársát.¹ Az amerikai irodalom 1925-ben és az azt követő években példátlanul sikeres könyv volt Dreiser *Amerikai tragédia* című regénye. Szerb Antal 1935-ben a *Hétköznapi és csodákban csak „a benne foglalt hétköznapi valóság óriási terjedelmét”* dicsérte, „mint művészi alkotás (azonban – írta) egyáltalán nem jöhet számításba”. Ezzel szemben Bóka László 1962-ben – a marxista irodalomfogalomból kiindulva – a művet „a 20. századi világirodalom nem halványuló állócsillagá”-nak nevezte.² Ma a regény a „tényirodalom” egyik lehetősége, annak az amerikai mű-csoportnak egyik darabja, amelyik az amerikaiak (és a világ) elé tárta „egy körülbelül négyszázezer lakosú” amerikai város utcáit, üzemeit, nyomortelepeit, a szállodák és a közemberek világát. Bizonyos törekvések ebbe a tényirodalomba sorolják most Sadoveanu, Laxnes, Giono és Móricz (egyes) alkotásait is, olyan valóságreferenciális műveknek tekintve őket, amelyek a mimetizáló ambíciójukkal „világszerűség”-re törekednek, s éppen ezért főként szociológiai érdeklődésre tarthatnak számot.

Torzította és ellehetetlenítette a teljes magyar klasszikus irodalom folyamatos befogadását Lukács György „*fővonalelmélete*” és költészettfelfogása is (mely szerint „nem lehet igazi nagy lírikus költő, akinek élményeiben a külvilág sorsdöntő kérdései nem tükröződnek és nem híven tükröződnek”³). Ez utóbbi nem egyszerűen abszolutizálta a romantikus poétikából átvett

1 Benedek Marcell, *Shakespeare*, Bp., Gondolat, 1963, II., 434–435.

2 Szerb Antal, *Gondolatok a könyvtárban*, Bp., Magvető, 1981, 590.; Bóka László, *Theodore Dreiser = Az amerikai irodalom a XX. században*, szerk., Kardos László, Sükösd Mihály, Bp., Gondolat, 1962, 53.

3 Lukács György, *Ady, a magyar tragédia nagy énekese* = L. Gy. *Magyar irodalom – magyar kultúra*, szerk. Fehér Ferenc, Kenyeres Zoltán, Bp., 1970, 169.

„szószóló”, „népvezér”, „vátesz” szerepet, de érvényesnek szuggerálta a karteziánusok és Descartes akkorra már érvénytelenné vált nyelvfelfogását a gondolat elsődlegességéről, a nyelv gondolat kifejező voltától, nem véve tudomást Wilhelm Humboldt, Schleiermacher és Nietzsche nyelvfilozófiájáról, s mindezek nyomán kialakult önelvű, a referenciális, önreferenciális irodalomról.

Ezzel a még az 1980-as években is tetten érhető, ideologikus megerősítésű irodalom-felfogással párhuzamosan megszilárdult egy másfajta irodalomértelmezés. Eszerint „a konvencionális képviseleti beszédhelyzetet imitáló” „versbeszéd”, mely, ha nem szerveződik „korszakjelző poétikai alakzat”-tá, s nem biztosít új „nyelv- vagy szubjektumszemléleti impulzusokat”,⁴ elmarad saját lehetőségeitől. Ez a felfogás természetesen abszolutizálható is. Talán ezen abszolutizálás-lehetőség (és ennek következménye) sejlik fel Orbán Ottó *Vojtina* recepcióesztétikája című versében:

[...] az elméleten múlik minden
elmélet nélkül a vers csak a bolygó hollandi hajója
[...]
megfelelnek a korszak elvárásainak
reflektálnak egymás textusára
ami mindkettőnknek előnyös
köztudott hogy
a reflektálatlan textus nem üdvözül
a reflektált viszont igen
[...]⁵

A befogadás esetlegességére, hullámhegyeire és hullámvölgyeire, a diszkontinuitásra, a „recepció törés”-re a késő modern magyar költészetben jó példa Kassák, Tamkó Sirató Károly és Babits életműve. Kassák recepcióját erősen befolyásolta költészetfelfogásának egyedülvalósága, azzal a Nyugattal szembeni elégedetlensége, amelyik az első világháború előtt és alatt élesen szemben állt az Új Időkkel, 1911-től a *Nyugat* ellenében alapított *Magyar Figyelővel*, a *Budapesti Hírlappal*, a Kisfaludy Társasággal, a konzervatív magyar irodalom fórumaival,⁶ ugyanakkor különbözni akart Kiss József lapjától, a „modern” és „városi” sajtó rangos reprezentációjától, a *Héttől* is.⁷ De befolyásolta Kassák elismerését az 1919-ben megfogalmazott és Lukács György közoktatási népbiztos által azonnal elutasított szerepigénye, a Tanácsköztársaság bukása utáni emigrációja, az 1926 és 1945 közötti politikai és irodalmi álláspontja, 1947-től rákényszerített költői-írói magánya. Tamkó Sirató Károly recepcióját más tényezők határozták meg. Az 1930-as években Párizsban Arp, Delaunay, Moholy-Nagy László, Picabin társaként megfogalmazta a dimenzionista kiáltványt, a minden művészeti ág új dimenzióval megvalósuló bővítésének elméletét, írt képverset, villanyverset, tudományos-fantasztikus regényt, több nyelvből fordított. Életének utolsó szakaszában, halála után és ma is kizárólag a gyermekversként emlegetett játékos versek költője maradt csak. Babits Mihály műveinek kiadását, irodalomtörténeti pozicionálását alkati, szemléleti, ideologikus és társadalomtörténeti okok, egymással

4 Kulcsár Szabó Ernő, *Az (ön)függetlenség retorikája. Az Illyés-líra kriptotextusai* = K. Sz. E., *Irodalom és hermeneutika*, Bp., Akadémiai, 2000, 201., 200.

5 Orbán Ottó, *Lakik a házunkban egy költő*, Bp., Magvető, 1999, 45–46.

6 Kenyeres Zoltán, *Etika és esztétizmus. Tanulmányok a Nyugat koráról*, Bp., Anonymus, 2001, 37–39.

7 Schein Gábor, *Az irodalmi modernizáció a Nyugat megindulásakor*, Holmi, 2008/1.

párhuzamos és egymást keresztező irodalmi törekvések, kanonizáló és rekanonizáló ambíciók befolyásolták.

*

A Babits-életmű sorsát mindenekelőtt meghatározta a költő személyisége és az egyes korszakok irodalompolitikai felfogása.

Babits koraérett, tehetségzféra-specifikus, különbözni vágyó, szorongásos, önmagában és alkotásainak értékében végig kételkedő személyiség volt. „*Typus melancholicus*”, a tellenbachi tipológia szerint, akinek életében legalább négy alkalommal 2–4 hónapig tartó, spontán gyógyuló súlyos (major) depressziós epizódja volt, „*a major depressziós epizódok között élete jelentős részében hosszabb ideig tartó enyhe depresszió (disztímia) állt fenn*”.⁸ Ennek a státusnak, melyhez részben hasonló volt József Attila pszichiátriai állapota is,⁹ kettős következmény volt. Egyrészt a depressziós epizódok időszakában „*a költő aktivitása jelentősen csökkent*”,¹⁰ másrészt az önmagában és teljesítményében való kételkedés, szorongás, bizonytalanság folyamatosan ellehetetlenítette vagy elodázta a művek közzétételét. 1903-ban például már készen volt a *Spinoza-szobor előtt*, 1904-ben a *Helios*, a *Himmusz Iriszhez*, az *In Horatium*, az *Óda a bűnhöz*, a *Strófák a wartburgi dalmokversenyből*, a *Recanati*, az *Induló* (végleges címe szerint *A zengő szobor dala*), *A világosság udvara*, a *Szerelem* (végső változatban: *Vérivő leányok*), a *Vile potabis*, 1905-ben az *Édes az otthon*, az *Aliscum éghajú lánya*, *A halál automobilon*, a *Szóllóhegy télen*.¹¹ Egyetemista társai: Juhász Gyula és Kosztolányi 1904-től sürgették, lépjen a közönség elé. Kosztolányi, kézhez véve az Ady-féle *Új versek* megjelenése után Babits 1906. március 25-e és április 4-e között írt, közel harminc verset tartalmazó költemény-csomagját, erősen kapacitálta a művek megjelentetésére. Ugyanezt tette, más és más érvekkel két héttel később, aztán május 6-án, május 6-a után, június 24-én, június 28-a előtt és augusztus 18-a után.¹² Babits, aki 1906 márciusáig csak *A zengő szobor dalát* és *A tudomány című* (jelentéktelen) versét publikálta, Juhász és Kosztolányi kérlelő, sürgető, barátilag fenyegető írásaira értékbizonytalanságot kifejező levelekkel válaszolt csak. 1906 márciusa és augusztusa között volt első major depressziós epizódja után azonban, augusztus végén, már arról írt Juhász Gyulának, miként lehetne megalapítani „*rövid időn belül [...] egy egészen sajátos jelleggel bíró (minden más nemzet modern lyrájától különböző) modern magyar lyrá-t*”,¹³ igazában azonban csak 1908-ban *A Holnap* antológiában lépett a közönség elé. Az 1903 és 1906 között írt jelentős versek közül pedig kötetben sohasem jelentette meg *A Spinoza-szobor előtt*, *A zengő szobor dala*, a *Helios*, az *Édes az otthon* címűeket, nem engedte kötetbe az 1906 júliusa után elkészült *Hegeso sírját*, az 1903 márciusában írt, eredetileg cím nélküli szonettjét, amelyet aztán a *Levelek Iris koszorújából* című korszakos jelentőségű első

8 Németh Attila, Rihmer Zoltán, Harmati Lúdia, *Babits Mihály pszichopatológiája* = „... kínok és álmok közt...”, Czeizel Endre, Gyenes György, Haraszi Lúdia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról, szerk., Sipos Lajos, Bp., Akadémiai, 2004, 227–284.

9 Németh Attila elkészítette József Attila pszichiátriai diagnózisát is. Ebben a következőképpen foglalta össze a költő személyiségéről, személyiségének alakulásáról kialakított véleményét: „[...] szerintem József Attilának borderline személyiségzavara volt. Ehhez később társult a súlyos depresszió, mely időszakosan elérhette a pszichotikus szintet.” = Németh Attila, *József Attila pszichiátriai betegségei*, Bp., Filum, é. n., 83.

10 Németh Attila, Rihmer Zoltán, Harmati Lúdia, *Babits Mihály pszichopatológiája*, i. m., 254–255.

11 A versek sorrendjét a készülő kritikai kiadás kézírata alapján, Kelevéz Ágnes és Láng József szíveségéből közlöm.

12 Babits Mihály, *Levelezése 1890–1906*, s. a. r. Zsoldos Sándor, 245., 246., 248–249., 250., 270.

13 I. m. 275.

kötetének végére tett, s *A lírikus epilógja* címet adva neki az utókor számára látványosan jelezte állandó értékételyét és értékbizonytalanságát.¹⁴

Az Arany János-i „örök kétely” jellemezte később is. Az 1911-ben írt *Második ének* című négy felvonásos mesedramáját például nem adta ki, csak a harmadik felvonást jelentette meg a *Nyugat* 1911. október 1-jei számában *Vihar* címen.¹⁵ A *Balázsolást* Illyés Gyula erőteljes rábeszelésére közölte csak, mert attól tartott, túlságosan sok benne a személyes elem. Az 1930-as években, a *Csak posta voltál*, *Az elbocsátott vad*, a *Jónás könyve* időszakában állandóan attól rettegett – emlékezik rá a felesége, Török Sophie –, hogy „elvesztette a tehetségét”.

1945 után az életmű folyamatos recepcióját, akárcsak Márai Sándor, Németh László, Weöres Sándor és mások befogadását, *irodalompolitikai* okok lehetetlenítették el. A berendezkedő új politikai rendszer, mely a történelmet az osztályharc történetének tekintette, a „haladáselo” híve volt, a művészetekben a realista-antirealista tendenciák korszakváltásait „regisztrálta”, az irodalomtól az „élet ábrázolása”-t, a befogadók „nevelése”-t kívánta. Ez a korszak Babitscal határozottan szemben állt. Ennek a gondolkodástörténeti ellentétlen kívül személyes okai is lehettek. A kultúrpolitikát ugyanis a Moszkvából hazatért Lukács György és Révai József irányította. Lukáccsal 1910-ben került kapcsolatba. Tartózkodó kritikát írt *A lélek és formák* című tanulmánykötetéről a *Nyugat* november 1-jei számában, amelyre az elégedetlen szerző válaszolni akart, a választ azonban a lap nem közölte. Lukács korrigáló reflexióit november 8-án egy hosszú levélben aztán megírta Babitsnak. Az 1918-as antimilitarista mozgalmakban találkoztak ismét. Decemberben hirtelen a szellemtörténet hívéből marxistává lett Lukács, a kommunista párt vezetőinek megbízásából felkereste a költőt, kérve, lépjen be „az illegális kommunista pártba”, emelje fel szavát a börtönbe zárt vezetők érdekében, mindeközben pedig felajánlotta neki „a kultuszminiszteri tárcá”-t a párt hatalomra jutása esetén. Az 1919 novemberében megjelent esszében, a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című írásban, erre a jelenetre történt félreérthetetlen utalással megidéztet, gondolatkört váltó és hirtelen politikai ambíciójává lett „esoterikus Filozófus”-ban, az „elvarázsolt gondolatgombolyító”-ban Lukács magára ismerhetett.¹⁶ 1941-ben, a Moszkvában megjelenő *Új Hangban*, marxista fogalmakkal gondolkozó filozófus aztán terjedelmes írásban bírálta a költőt, számon kérve művészetében a „politikai elemek”-et.¹⁷ Babits talán személyesen találkozott Révai Józseffel is valamelyik Szabó Ervinhez kapcsolódó csoportban, nevük mindenestre együtt szerepelt egy-egy háború ellen tiltakozó proklamáció aláírói között. Az pedig tény, hogy a *Nyugat*ot akkor éppen egyedül szerkesztő Babits felkérésére Rozványi Vilmos 1919 januárjában a *Nyugatban* (nem túlságosan hízelgő) kritikát írt a Kassák-körhöz tartozó költők: György Mátyás, Komját Aladár, Lengyel József és Révai József *Számadás* című kötetéről.¹⁸

14 Vö. Sipos Lajos, *Babits Mihály: A lírikus epilógja és az In Horatium*, Tiszatáj, 2007/11., Diákmelléklet, 1–11.

15 Babits Mihály, *Drámák*, s. a. r. Vilček Béla, Bp., Magyar Könyvklub, 2003, 69–165., 571.

16 Vö. Lukács György *levelezése (1902–1917)*, s. a. r. Fekete Éva, Karádi Éva, Bp., Magvető, 1981, 277–278., 279–282.; Sipos Lajos, *Babits és a forradalmak kora*, Bp., Akadémiai, 1976, 57.

17 Lukács György, *Magyar irodalom – magyar kultúra. Válogatott tanulmányok*, szerk. Fehér Ferenc, Lukács György, Bp., Gondolat, 1970, 263.

18 Rozványi Vilmos a következőket írta Révai verseiről: „Lengyel és Révai még csak kifejeződésüket keresik, még a maguk megismerésén küszködnek. »Még szemükön és porusaikon lobban az értelem és minden sejtjük az anyagcsere mámorain ágaskodik az öntudatig.« Még impresszionábilisak és csak hangulati diszpozíciókban megkapóak.” *Nyugat*, 1919/1., 72.

Lukács és Révai hazatérésük után az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai lettek. Mindketten – más feladataik és kötelezettségeik mellett – az 1946-ban szerveződött *Fórum* című folyóiratban meghatározó, a hivatallósá vált politikai szempontokat reprezentáló cikkeket írtak a hozzájuk csatlakozó Horváth Mártonnal, Szigeti Józseffel és Király Istvánnal. Lukács nemzetközi tekintélye vitathatatlan volt, tudományos kapcsolatai fontos emberekhez kötöttek. Bizonyára élt benne a szándék, hogy a kommunizmusig vezető, hosszúnak gondolt úton az akkor polgárinak nevezett, nem kommunista művészekkel és gondolkodókkal közösen alakítsák a kultúrpolitikát. Jó viszonyban volt – többek között – Kodály Zoltánnal, Pátzay Pállal, Bernáth Auréllal és másokkal is. Babitsot azonban sohasem kedvelte. Élete végén készült munkájában, a *Megélt gondolkodásban* így emlékezett rá: „*Babits engem ki nem állhatott, ahogy Osvát sem állhatott ki engem. Ezek az irodalmilag radikális és politikailag konzervatív magyar írók szívből utáltak engem, és ezt nem is titkolták, okuk sem volt arra, hogy eltitkolják, utóvégre ki voltam akkor én? Bosszút állni nem tudtam volna rajtuk, így hát egyáltalán nem volt érdekes, hogy én hogyan foglalkoztam állást a rólam írt kritikákkal kapcsolatban.*” Úgyanakkor „[...] abszolút nevésséges”-nek és „teljességgel alaptalan”-nak nevezte az 1919-es párttagságra (és miniszterségre) vonatkozó felkérést (amelyik egyforma élesen és eleven szcenírozásban jelent meg Babits esszéjében, Schöpflin Aladár és mások visszaemlékezésében).¹⁹ Révai Józsefben, aki rövidesen az országot irányító „négyes fogat”-ban, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály mellett, a kultúrát „felügyelte”, ilyenfajta személyes sértettség talán nem volt. A *Nyugat* és Babits elleni politikai hajszát formálisan sem Lukács, sem Révai nem vezette. Ennek szavakba foglalója a Magyar Kommunista Párt kulturális osztályának élére került Horváth Márton lett. 1945. május 31-én, a párt lapjában, a *Szabad Népben* Babits halotti maszkja című cikkében éles szavakkal utasította el az avantgárd művészeket és művészetet, a *Nyugatot*, Babitsot, Babits „halotti maszkja” alatt gyülekező utódokat, az *Újhold* szerzőit: Rába Györgyöt, Mándy Ivánt, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázst, Gyárfás Miklóst meg Márai Sándort és Németh Lászlót.²⁰

Mindennek következtében „receptió törés” következett be Babits befogadásában (is). 1946-ban csak *Az európai irodalom története*, 1947-ben a *Jónás könyve* és az *Erato*, 1948-ban az *Amor Sanctus*, 1949-ben és 1950-ben (az *Iphigenia Taurisban* című Goethe-dráma fordítása mellett) csak az *Isteni színjáték* fordítása jelent meg tőle. A *Hét évszázad magyar versei* első kiadásában, 1951-ben alig vagy „méltatlan csonkításban” közölték csak Babits és Kosztolányi műveit, amint Déry Tibor, a Magyar Írószövetség pártszervezetének aktíváján Rákosi Mátyás jelenlétében szóvá is tette.²¹ Babits *Válogatott műveinek* kétkötetes változata 1959-ben, az *Összegyűjtött versei* (kihagyásokkal és csonkításokkal) 1961-ben került az olvasók elé. Az első hiánytalan Babits-versgyűjtemény 1991-ben jelent meg.

*

19 Lukács György, *Megélt gondolkodás. Életrajz magnószalagon. Az interjúkat készítette Eörsi István és Vezér Erzsébet*, Bp., Magvető, 1989, 300., 158.

20 Horváth Márton, *Babits halotti maszkja* = H. M. Lobogónk: *Petőfi*, Bp., Szikra.

21 A pártaktíváról Andics Erzsébet, akkor az MDP Központi Vezetőségében a tudományos és kulturális osztály vezetője készített feljegyzésben olvasható a Magyar Országos Levéltárban. Botka Ferenc szíves közlése. A *Hét évszázad magyar verseiben* 1951-ben Babitstól a következő művek jelentek meg: *Itália, Május huszonhárom Rákospalotán, Fortissimo, Dal prózában, Petőfi koszorú, Utca, délelőtt, Cigány a siralomházban, Mint a kutya silány házában, Vers a csirkeház mellől, Verses napló (részlet), Esős nyár, Ősz és tavasz között, Jónás könyve (részletek), Talán a vízőzön, Lelkem kiszikkadt mezején.* (A 15 Babits-verssel szemben 79 Ady-verset tartalmazott a kötet. Az 1966. évi harmadik kiadásban 43 Babits-vers mellett 127 Ady-mű volt olvasható.)

Nem segítette Babits műveinek zavartalan befogadását az sem, hogy *A Holnap* antológiában 1908-ban közreadott verseivel társadalom- és kultúrtörténeti szempontból különleges helyzetbe került.

Az az éles szembenállás, amelyik 1897-ben Róna Béla munkájában, *Az újabb magyar irodalom* című könyvben megfogalmazódott a „sugaras fényvel” beragyogott, „homály” és „misztikum” nélküli magyar irodalom és a nyugati „szimbolisták és dekadensek” között,²² az antológia után új dimenziót kapott. Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc, Császár Elemér 1908 vége és 1910 között megjelent kritikáiban, Tordai János a *Katholikus Szemlében* 1911-ben közreadott, negyvenlapos, *A modern magyar líra* című írásában²³ nem hagyott kétséget afelől, hogy a magyar középosztály (mai fogalmakkal szólva) érzelmi, mentális, politikai-ideológiai, történeti-mitológiai szempontból két részre szakadt. Az egyiket a tradicionális és öröknek tételezett 19. századi magyar értékvilághoz, a nemzeti eszméhez, a régi erkölcsökhöz, a tiszta beszédhez ragaszkodók jelentik (a közvetlen kortársak közül Váradi Antal, Ábrányi Emil, Szabolcska Mihály és Pósa Lajos). A másikat az 1908-as és 1909 két antológiában színre lépők adják. Az első a Petőfi–Arany-hagyományra épít. A másik – a két antológia bevezetője szerint – Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda, Reviczky, valamint Kiss József és *A Hét* szerzőit tekinti elődjének, akik „elégtek és meghaltak a holnapért”, s akik „a kultúrsumjas magyarok figyelmét nyugat felé” irányították, s külföldön megtapasztalt szempontból kezdték a hazai viszonyokat szemlélni. Tordai János idézett tanulmányában ehhez az ellentéthez hozzákapcsolt még egyet: a „magyar” és „zsidó” kontroverziót. A magyar-zsidó ellentétben benne van *A Hét*, a *Budapesti Napló*, a *Husadik Század*, a *Népszava*, a *Nyugat*, az állam modernizációját kívánó szabadkőműves páholyok, valamint az *Új Idők* típusú lapok és a befolyását féltő katolikus egyház érzelmi és politikai ellentéte.

A „zsidó Nyugat”-hoz csatlakozó Babits 1908 novemberétől, a folyóiratbeli folyamatos jelenléttől számítva bekerült abba a társadalomtörténeti ütközőzónába, amelyik a magyar újkonzervativizmus és a társadalmi modernizáció más programjai között alakult ki, s amelyekben minden oldal a maga melletti hűségnyilatkozatot és feltétlen azonosulást várt el. 1915-ben a *Magyar Kultúrában* Burján Károly például *Babits Mihály és a pápaság* című cikkében „nagy ambíciójú katolikus poétá”-nak nevezte a költőt, aki „beállott a Nyugat göndör fűrtű, csupasz állú új magyarjai közé házi kereszténynek”. Ugyanő ugyanebben az újságban, 1917-ben, *Babits Mihály versel* című cikkében, a *Fortissimo* okán „a szabadkőműves-ateizmus” védelmét emlegeti fel vele kapcsolatban, egy oldalvágással megemlegetve a „sokpénzű, energvált zsidó báró”-t, aki „Jób könyvében véli megtalálni az igazolást Babits káromkodásaira”. Andor József 1917-ben az *Életben*, *Babits Mihály: Irodalmi problémák* című írásában, alig kódolt antiszemita felhanggal arról értekezett, hogyan használják fel sokan „az *Ady Endre* és *Babits Mihály* által megindított, s végeredményben nemzeti, modern sovíniszta” forradalmat, „a két magyar talentum erejét, hatóképességét s elvitathatatlan fajiságát a maguk destruktív céljaira kamatoztatni.”²⁴ 1921. szeptember 5-én a *Magyar Kultúrában* Nagy Péter – a *Timár Virgil fia* megjelenését követően – „a zsidó-liberális ideológia kiszolgálója”-nak nevezte Babitsot, aki „istenhozzádót [mondott] vallásnak, nemzetnek, hazának, európaiságnak, rendnek, kultúrának, intézménynek, múltnak”.

22 Idézi: Nagy Attila Kristóf, *Szellemi bonctan. Komjáthy Jenő költészetének hatástörténeti elemzése*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 1992, 227.

23 Tordai János, *A modern líra = Harcok az új világnézet körül. Katolikus irodalomszemlélet 1890–1920*, szerk. Rónay László, Bp., Argumentum, 249–288.

24 I. m. 361., 363., 421–422.

Az 1910-es években, melyeket Schöpflin Aladár az „*érzelmi antiszemitizmus*” korszakának nevezett egyik 1918-as tanulmányában,²⁵ Babits az új magyar költészet megteremtésének és új műfajok birtokbavételének vágyával bekerült a magyar történelem ősvitájának középpontjába, több Ady-cikk centrális konfliktusába, a magyar bezárkózás, Kelethez tartozás és a Nyugathoz kapcsolódás, modernizálódás dilemmájába.

Ez a konfliktus az első világháború végén és a trianoni békediktátum után tovább mélyült. Most már nemcsak esztétikai kérdésként jelent meg, mint harminc évvel korábban, nem társadalompolitikai orientációt jelentett, mint az 1908 utáni időben. Nem is a zsidó/Európa – magyar/keresztény fogalom-párokban manifesztálódott. A világháborúban elszenvedett országvesztést a korszak közhangulata a pacifista körök, a Károlyi Mihály-féle kurzus és a Tanácsköztársaság számlájára írták. S mindent, ami ekkor volt – beleértve Babits szerepvállalását a pacifista mozgalomban, az egyetemi tanárság elfogadását, az 1919 februárjában *Az igazi haza. Cikk a Szózatról* című írásában kifejtett, nem territoriális és politikai, hanem kultúrában és az egyén vállalásában megvalósuló haza fogalmat – kapcsolatba hozták a zsidó vallásúak dominanciájával és a dominancia elfogadásával. Az 1919 ősztől megtapasztalható, egyre inkább politikaiává váló antiszemitizmus erős társadalmi és személyes hangoltságú volt. A zsidóságban lehetségesnek gondolt bűnbakképzésben benne volt a személyes és anyagi veszteséget elszenvedők indulata. De benne volt ebben, ahogyan Kornfeld Móric írta, a Tanácsköztársaság vezetői között szerepet vállaló, óriási többségében (Jászi Oszkár *Magyar kálvária – magyar feltámadás* című könyve szerint 95%-ban) zsidó vallásúak „*irritáló túlbuzgósága*”, mely nem kímélte a politikai ellenoldalon álló azonos vallásúakat sem.²⁶ Ez az éles ellentét nemcsak a magyar–zsidó szembenállást erősítette, de a zsidóságon belül is megosztóvá vált. Azok, például Kornfeld Móric és felesége, akik a politikai kíméletlenséget elutasították, hitelvi szempontból vezéreltetve is, katolizáltak. Azok pedig, akik önkörükben maradtak, éles gyűlölettel személték a történéseket (Hatvany Lajos például *Urak, polgárok, parasztok* című könyvében nem állított kevesebbet, minthogy valamikori barátja, Kornfeld Móric pénzelt a fehérterrorista különítményeket). Hatvany Babits személyét is célba vette. A részben általa alapított, Bécsben megjelenő politikai napilapban, a *Jövőben* 1922 novemberében hét részből álló, *A magyar értelmiség katasztrófája. Irodalom és társadalom* címmel írt sorozatában, decemberben ugyane címmel, *Magyar író, magyar zsidó* kilenc folytatásban támadta Babitsot. Interpretációjában Babits a *Timár Virgil fiában* „*a hiú úri góg és faji harc, a szellemi pogromhirdetés kiskatéja*”-t alkotta meg, mely „*kellemetlen pamfletizú s a mai magyarság napi sajtójának hatása alatt készült*”, melyben „*a kurzus sorából*” kiemelt „*rugó*” „*lendíti előre a cselekményt*”.²⁷

Ebben a szikrázó közhangulatban Babits ismét elutasította a politikai oldalak közötti választást. A Tanácsköztársaság katonai, gazdasági, erkölcsi krízisbe futó története (ahogyan Kun Béla már 1919. július 15-én értékelt az általa vezetett kormány tevékenységét), a vakvágányra futott történelemre 1919 júniusában reflektáló Babits-vers, a *Szálló nap után* és a júliusban megjelent *Szittál-e lassú mérgeket*, a hónap elején a kommün ellen kezdeményezett értelmiségi fellépésben a költő indukáló szerepvállalása ellehetetlenítette visszafelé

25 Schöpflin Aladár, *A forradalom és a magyar lateiner osztály* = Sch. A., *Válogatott tanulmányok*, szerk. Komlós Aladár, Bp., Szépirodalmi, 141.

26 Széchenyi Ágnes, *Iparbáró, mecénás, filozopter* = Kornfeld Móric, *Trianontól Trianonig. Tanulmányok, dokumentumok*, közreadja Széchenyi Ágnes, Corvina, 2006, 40–41.

27 Hatvany Lajos személye és Babits a *Timár Virgil fia* című regény elleni támadásokra vonatkozóan: Sipos Lajos, *A regény keletkezése, kiadásának és fogadtatásának története, utóélete* = Babits Mihály, *Timár Virgil fia*, kritikai kiadás, s. a. r. Sipos Lajos, Bp., Magyar Könyvklub, 2001, 246–249.

a közösségvállalás legkisebb lehetőségét is. A *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéiben ugyanakkor kemény szavakat használt a hatalomra jutott „ostobák”, „orátók”, „nemzetfoglalók” ellen. Babits ezenközben elutasította a Szabó Dezső által szervezett „Magyar Írók Szövetségé”-hez való csatlakozást és a Lendvai István által a „*fehér forradalmat*” népszerűsítő *Gondolat* című lapban felajánlott „vezér”-séget.²⁸ És nem vállalt szerepet a neokonzervativizmus jelszavával Bethlen István miniszterelnök és Klebelsberg Kuno miniszter kezdeményezésére, erős állami és arisztokrata támogatással szervezett *Napkeletben* sem.²⁹ Nem kapcsolódott be az 1926-ban beindított, végig Bethlen István személyes közreműködésével szerkesztett *Magyar Szemle* munkájába, a nemzetstratégiainak tételezett szemléleti és gyakorlati problémák értelmezésébe. Nem reagált Klebelsberg 1928-as felhívására, egy „*nagy magyar irodalmi mozgalom*”-ban való közreműködésre, mely a – miniszteri szándék szerint – előkészítette volna a társadalmat a „*jövőépítő neonacionalizmus*” befogadására.

Ugyanakkor a *Napkeletről* és a *Magyar Szemléről* szóló magánlevelekben fel-feltűnik Babits Mihály neve is. Klebelsberg 1921 júliusában Szekfű Gyulának küldött iratában is felemlgette („*Be akarnám vonni Ravasz Lászlót, Prohászkt, s ha megszeli, talán Babits Mihályt is.*”). 1922. december 6-án Horváth János is erről írt Szekfűnek („*Babits hajlandó lesz írni, s [Tormay] Cecile is hajlandók közölni.*”). Tormay Cecil, a lap szervezője (kiszemelt főszerkesztője?) 1922 márciusában és szeptemberében írt a költőnek. 1923. április 9-én, tehát a január 1-jei lapindulás után is küldött neki levelet (szemére hányva, hogy még mindig fenntartja az 1919-es februári Szózat-cikkének érvényességét, meg azt, hogy közölni akarja a *Nyugatban* Hatvany Lajos cikkét).

Természetesen mindezt lehet úgy is interpretálni, hogy a folyton és mindenben hezitáló Babits ismét nem tudott dönteni. Lehet hivatkozni arra is, hogy a *Nyugat*-szerkesztés Osváttal vívott csatáiba belefáradt, s új lap alapítására vagy új lapban való részvételre is gondolt; erre vonatkozóan is vannak adatok.³⁰ A tények azonban mást mutatnak. A „*keresztény nemzeti*”-nek hirdetett *Napkelet* kulturális célja a 19. századi magyar klaszikus hagyományokhoz való visszafordulás volt. Babits egyetemistaként, a *Nyugathoz* csatlakozó fiatal íróként, költőként éppen e hagyomány kizárólagossága ellen lépett fel. Az 1921-ben elkezdett regényében, a *Halálfiában*, melynek történetéhez a korszak és családja históriájából emelt át és formált újjá több tény,³¹ újraélesztette a „*magyar*” és „*európai*”,

28 Babits Mihály 1919 júniusa és 1921 novembere közötti gondolkodástörténetének alakulását jellemző versek, levelek, cikkek, interjúk megtalálhatók Babits Mihály, *„Engem nem látott senki még.” Babits-olvasókönyv*, szerk. Sipos Lajos, Bp., Historia Litteraria Alapítvány, Korona, 1999, II., 345–405.

29 Gyergyai Albert *Vázlatok Babits arcképéhez* című cikkében, melyet aztán újraközölt a Szépirodalmi Kiadónál 1968-ban megjelent *A Nyugat árnyékában* című könyvében, az alábbiak olvashatók: „*Amikor Tormay Cecile [...] egyetemi tanársággal s egy új lap szerkesztésével [a Napkeletről van szó] kínálta, persze azzal a feltétellel, hogy otthagyja a Nyugatot, az író jó ajánlatát azonnal visszautasítja, holott kevesen rajongtak úgy, mint Babits a tanári pályáért.*” I. m. 118. Gyergyai Albert az 1960-as évek közepén egy magánbeszélgetésben, amikor a *Babits és a forradalmak kora* című könyvem dolgoztam, ezt megerősítette és hozzátette: Tormay Cecile mindezt Klebelsberg megbízásából ajánlotta föl. Nem valószínű, hogy Gyergyai Albert ezt kitalálta, hiszen az 1920-as évek legelején a *Nyugat* „francia referense”-ként napi kapcsolatban volt Babitscal. Még akkor is valószínűtlen a pontatlan emlékezés, ha nem a folyóirat közvetlen környezetéhez tartozó Ritoók Emma naplójában és leveleiben erre vonatkozóan nincs is adat. (Vö. Kollarits Krisztina, *A régi ház és a lerombolt ház. Tormay Cecile kísérlete konzervatív értékek védelmében* című PhD-értekezése, kézirat, ELTE, 2008, 64–65. A Klebelsberg- és Horváth János-levelrészletét Babits részvétele ügyében – a következő bekezdésben – a disszertációból vettem át.)

30 Sipos Lajos, *A Nyugat „csendes válsága” 1923-ban* = S. L., *Új klasszicizmus felé...*, Bp., 2002, 212–222.

31 Némediné Kiss Adrienn, *Élet és irodalom. Babits életének szinterei, környezetének alakulásai a regényben* = Babits Mihály, *Halálfiái*, kritikai kiadás, Bp., Argumentum, 2006, II., 366–423.

a „magyar” és a „zsidó” már emlegetett századfordulós ellentétet, az 1848-as hagyományokhoz ragaszkodó Döme, a liberális elveket valló Sátorfy Mihály, az európai kultúrát befogadó Schapringerek és Rosenbergék választásait. Ezenközben pedig, a *Nyugat* egyik szerkesztőjeként arra törekedett, hogy az emigrációba kényszerült Ignótus, Lányi Sarolta, Szenes Piroska, Déry Tibor, Nádas József, Hatvany Lajos, aztán Kassák Lajos írásait közölve „helyreállítsák” a sokszínű magyar irodalom egységét, beleértve a politika és erkölcs, az irodalom és a politika, a forradalom és társadalmi változás, a zsidóság és a forradalom elméleti kérdéseinek elemző megközelítését. Mindezek alapján talán közelebb jutunk az igazsághoz, ha azt feltételezzük, hogy 1921–1923-ban és később Babits a társasági formák megőrzésével (tehát levélváltással, a megjelent könyvek megküldésével, egyes esetekben a közös fellépéssel) és a kurzus ideologikus és kultúrpolitikai elutasításával kívánta megőrizni a maga (és általa a magyar irodalom) integritását.

Elhárította a neokatolikusnak nevezett államrezon általános ideologikus formájának támogatását is. 1933. május 1-jén a *Nyugat Könyvről könyvre* sorozatában szembeállította „az igazi katolikus költő”-t, aki „gyakran kívül állott az Egyházon”, s „az egyház vagyonának és hatalmának elvesztését kívánta, hogy a katolikus szellem visszanyerhesse igazi szabadságát, politikán felülálló emberségét és hitvallásának az érdek minden gyanújától és lehetétől mentes tisztaságát”, meg azt a katolikus költőt, „akit egyházához az érdekek és viszonyok láncolata fűz [...] [s] könnyen tekintheti az egyházat maga is felekezetnek, sőt politikai pártnak, melynek pillanatnyi érdekei és céljai, tudtán és akaratán kívül is korlátozhatják költészetének szabadságát és őszinteségét.”³²

A kanti értelemben „erkölcsi ember” (Kassák magára vonatkoztatott szavával: „autonóm ember”) állandó mérlegelési és ítéletmondó kényszere jellemezte Babitsot. Az „erkölcsi ember”, az „autonóm ember” nála és magára vonatkoztatva gyakran felcserélődött az „örző”, a „konzervatív” jelzővel. Ez – írta a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéjében – „felismerése igaz hajlamának, valóságos rendeltetésének, kincseihez-kapás a veszély idején. Mindig ezeket a kincseket őrizte... Konzervatív: örző. Mindig az volt.” Ez azt jelenti – írta *Az írástudók árulásában* –, hogy nem vehet részt közvetlenül a társadalmi küzdelmekben, nem választhat, nem lehet „jobb- vagy baloldali »világnézet« megtámasztása”-ra felhívni vagy felszólítani, mert az „az ellentétes világnézet megtámasztása”-t jelentené.³³ Az „autonóm” ember Babits magából csinált pártot magának, mint Dante, igazában korábban is, most is az egyéniség filozófiájára épített. Ez az egyénisége a versekben „sziget”, „hegy”, „örtorony” toposzokban jelenik meg, Babits számára „az ideák birodalmához tartozik, ugyanolyan transzcendentális, Istentől ihletett és egyetemességgel átítatott platonikus érték, mint az örök érvényű költészet.”³⁴

Az 1908-ban társadalomtörténeti ütközőzónába került költő „konzervativizmusa” „nem jelent merev rögzítettséget, hanem megadja a teret az Egyén mozgásának a szellem vitájában”.³⁵ Ez nincs semmiféle kapcsolatban az 1908 előtti, még kevésbé az 1920 utáni politikai konzervativizmussal. A Babits személyét és költészetét ebben az ütközőzónában értelmezők csak úgy tudják e körben tartani ma is az emléket, hogy egy-egy részmozzanatot kinagyítanak és kimerevítenek, s abból messzemenő következtetéseket vonnak le. Még akár poetológiai szempontból is e körben képzelve el a költőt.

*

32 Babits Mihály, *Könyvről könyvre*, s. a. r. Belia György, Bp., Helikon, 1973, 139.

33 Babits Mihály, *Esszék, tanulmányok*, s. a. r. Belia György, 1978, I., 661–662.; II., 219.

34 Margitay Gábor, *Nyugtalan klasszikusok*, Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2005, 23.

35 Schöpflin Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., 1939, 319.

A Baumgarten Alapítvány irodalmi kurátorsága is befolyásolta Babits recepcióját. Ezzel a tisztséggel, melynek a munkáját egy tanácsadó testület irányította, mégpedig alapszabály szerint úgy, hogy amennyiben a kurátorral ellentétes álláspontot foglalt el a testület többsége, akkor a testület véleménye a döntő, a költő újabb és másmilyen *politikai, ideológiai és irodalompolitikai* ütközőzónába került.

Az alapítvány 1929-től évente 70–80 ezer pengőt osztott ki. Mivel a valamikori akadémiai és intézményi díjak fedezetét jelentő gyárak és bányák zömükben az ország határain kívülre kerültek, a részvényekben őrzött vagyon elértéktelenedett, így ez volt az egyetlen számottevő pénzzel járó jutalom Magyarországon. A nagyon részletesen szabályozott okiratban két jelentős, meghatározó kitétel volt. Az egyik szerint a díjat „szűkölködő magyar írók gondjainak enyhítés”-ére gondolva kell odaítélni; a másik az „alapító szándéká”-t külön is nyomtatékosította: „[...] nem a tehetség utólagos jutalmazása [a cél], hanem az, hogy a tehetségeknek a lehetőséget eszményi célú munkák alkotására megadja[...]”. A jövedelem 50%-át évente tíz szerzőnek osztották ki az alapító halálának évfordulóján, január 18-án (először 4 ezer, utóbb 3 ezer pengő volt az évdíj), segélyezésre fordítható volt a kiosztható összeg 1/8-a, s ha a szükség úgy kívánta, a tartalékalap 1/10-e. A díjakról szóló döntést minden esetben jóvá kellett hagyatni a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, aki – az alapító levél 28. paragrafusába – bevétette a minisztérium „felügyeleti jog”-át, azaz ellehetlenítette azok díjazását, akik ellen bármilyen okból valaha is folyt bírósági eljárás.³⁶

A megkötések állandó *politikai egyeztetést* igényeltek. A miniszter például 1930. január 18-án kelt és délelőtt kézbesített levéllel vétőzta meg Pap Károly (előző nap már bejelentett) évdíját, mert a „nevezett író a kommunizmus alatti magatartása miatt börtönbüntetésre ítéltetett”³⁷ (egész pontosan huszonegy évesen mint vöröskatona, akit egységével beszállaltolt Muraszombaton a Szapáry-kastélyba, ivott abból a borból, amit a jószágkormányzó hozott fel a pincéből³⁸). 1936 januárjában Kassák évdíját akadályozta meg a főhatóság, ellene ugyanis az *Egy ember élete* című könyvének nyolcadik kötete miatt folyt eljárás (ez ügyben Kéthly Anna, a Magyar Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja még a parlamentben is interpellált a miniszterhez³⁹). Babitsnak ilyen és hasonló akciók miatt végig ügyelnie kellett arra, nehogy alkalma legyen a miniszternek az évdíj elutasítására. A zsidótörvények elfogadása után figyelembe kellett venni, az illető hatálya alá esik-e a törvénynek, meg azt is, hogy az évdíjra vagy a jutalomra jelölt bármelyik politikai oldalon exponálta-e magát vagy sem.⁴⁰

Nem jelentett kisebb terhet a díjkiosztást kísérő „ideológiai háború” sem. Az első ünnep után a jobboldali *Új Nemzedék* cikkének ez volt a címe: *A Nyugat klikkjének tagjai között osztották ki a Baumgarten Alapítványt [!] („[...] a Nyugat írócsoportjának [...], amely eddig is teljesen elszeparálta magát a nemzeti gondolatától”)*. Császár Elemér szerint: „[...] ez a tíz író mind irodalmunk baloldali szárnyából került ki [...]” Nádass József *Az írástudók árulása – az írástudók kiárúsítása* címmel azt fejtegette, „[...] a díjazottak közül kettő a legszélsőbb jobboldali lapok cikkírója [...] további négy a magyarkodó írók tipikus képviselői.”⁴¹

36 *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917–1941*, szerk. Téglás János, Bp., Argumentum, 2003, I., 308–321.

37 *A Baumgarten Alapítvány...*, i. m., II., 77.

38 Lichtmann Tamás, *Az igazságkereső Pap Károly*, Bp., Múlt és Jövő, 2001, 18.

39 *A Baumgarten Alapítvány...*, i. m., III., 23, 36.

40 Vö. Babits Mihály, *Beszélgetőfüzetei*, s. a. r. Belia György, Bp., Szépirodalmi, 1980, II., 206., 213., 266.

41 *A Baumgarten Alapítvány...*, i. m., II., I. 500, 550, 587.

Elgondolni is alig lehet, milyen teher nehezedett Babitsra. Kosztolányi Dezső Füst Milánt, Karinthyt és Berda Józsefet, Sik Sándor Radnótit, Kuncz Aladár Tompa Lászlót ajánlotta a díjra, Németh László Marconnay Tiborra, Gyergyai Albert Barta Jánosra, Medgyasszay Vilma Szenes Erzsire hívta fel a figyelmét. Díjat kért magának Molnár Antal zeneesztéta és Fülep Lajos, Nagy Emma tanítónő, Kosáryné Réz Lola, Gelléri Andor Endre, Nadányi Zoltán, Bartalis János, Németh Andor (a *Szép Szó* majdani munkatársa) és Zelk Zoltán. Díjra ajánlotta Pesthy Pál volt igazságügy-miniszter Pass László „*kölesdi ev. lelkész*”-t, Zadravetz István a honvédség tábori püspöke Röck Gyulát. Berda József levélben kifogásolta, hogy „*egy tanítványa*”, „*egy jómozgású epigon*”-ja (feltehetően Weöres Sándorra gondolt) Baumgarten-díjat kapott. Egymástól alig két hét távolságra kért segílyt 1933 elején Sassy Csaba, a miskolci Lévai József Egyesület főtítkára, újságíró, Kacsóh Pongrác dalszövegköltője, hogy megünnepelhesse működésének harmincéves jubileumát és a *Medvetánc*-kötet összeállításán dolgozó József Attila, akinek – levele szerint – nem volt cipője, nem tudnak fűteni, egy díványuk van, amin kettőjük közül az fekszik, akinek magasabb a láza.⁴²

Babitsot a díj kapcsán megvádolták *irodalompolitikai szempontok mérlegelésével*, részrehajlással, hozzá nem értéssel, azzal, hogy csak azoknak ad díjat és segílyt, akik verssel köszöntik. Szálinger Balázs, a kitűnő költő, szállongó mendemondákra vagy világcsúfoló hangulatára hagyatkozva még 2002-ben is alkalmat talált az 1938-ban jutalmat kapott Bohuniczky Szefi (a Móricz Zsigmond által sokra becsült író) „*sorsá*”-nak tematizálásával Babits kurátori tevékenységének denunciálására.

Én már régen nem bízom Babitsban

*Én már régen nem bízom Babitsban
rusnya fajzat mért nem ment kocsisnak
ne mímeljen férfit nem hat az rám
vágymaim felé hiába vizslat*

*és taszít az arc amit felöltött
lássuk fád gerinces úrnak
kit szárazra fújít a lét de közben
sirdogál és orrlyukába túrgat.*

*Egyik reggel föltelefonál és
búgó hangon otthonába hívat
hálóköntösben lépdél föl és le
s halkan közli megkapom a díjat*

*majd szemembe néz Szefike drága
annyi mindent mondanék magának
s mit mondjak hiszen ki szinte földim
tudja mit jelent a földi bánat*

42 Az alapítványra és a díjkiosztásra vonatkozó minden dokumentum megtalálható *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917–1941, I–III.* i. m. és *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok, IV–V.* szerk. Téglás János, Bp., Argumentum, 2007.

s szól tekintsek úgy rá mint Aranyra
mert megírta újfent Epilógiát
s olvassam föl én ki erre méltó
s hogy meghal s már most is nehezen lát

s hogy vérrög vagyok az ő szívében
s tudjam azt minő kegy az hogy élni
én segíthetek most egy eséllyel
melytől nemcsak költő lesz de férfi.

Megtörtént hát újra fölnevettem
S könnyezett a vén pojáca bajsza
Nedves lett de egyre csak keményebb
Drótként vájt barázdát alhasamra.

[...] ⁴³

A legtöbb gyalázkodás József Attila díjának „elmaradása” miatt érte Babits Mihályt. Acsády Károly a *Palota-Újpest* című lapban már 1929-ben hiányolta a díjazottak közül az akkor huszonnégy éves költőt, 1931-ben a *Reggeli Újság* marasztalta el a bizottságot, hogy nem méltányolta „az új költőgeneráció legnagyobb ígérété”-t, *A Hír* 1933. július 4-én, a *Szabadság* 1934. január 28-án, az *Új Magyarország* február 6-án reklamálta a díj elmaradását. Legélesebben Féja Géza fogalmazott a *Szabadság* 1934. évi januári számában. „Lehetetlenség – írta – [...], hogy egy ilyen fontos alapítvány felett egy ügyvéd [azaz Basch Lóránt] s egy tehetőséges, de teljesen roncsolt idegzetű költő rendelkezzen. Az ítélőképesség soha sem volt erős oldala Babits Mihálynak, ítéletei mindig a zsenialitás ellen szóltak, hogy a maga kitűnő közepszerűségének elsőrangú voltát bebizonyíthassa.”⁴⁴ József Attila „meghívott halála” után 1937. december 8-án Zsolt Béla az *Újságban* a Baumgarten Alapítványt tette felelőssé a történetekért, négy nappal később Ignóty a *Magyar Hírlapban*, Németh Andor az *Újságban* ismételte meg a vádat. Komlós Aladár 1948 májusában a *Magyarok* című folyóiratban a Baumgarten-díj elmaradását nem Babits minőségének hiányával, hanem *A Toll* című folyóiratban megjelent József Attila-kritika miatti személyes bosszúval „magyarázta”. Eszerint *Az Istenek halnak, az Ember él* című Babits-verseskötetről írt (a költői becsületsértés fogalmát kimerítő) írásaiért az irodalmi kurátor József Attilát „kizárta a Baumgarten-díjból, távoltartotta a *Nyugattól*, és jelentős része volt a fiatal költő teljes elszigetelődésében és az irányadó irodalmi körök lebecsülésében”.

A tények ezzel szemben mást mutatnak.

Babits és József Attila személyesen 1923 májusában találkozott Szegeden Juhász Gyula jubileumán. A tizennyolc éves diákköltő, akinek előző év végén jelent meg a *Szépség koldusa* című kötete és az 1923. április 16-i *Nyugatban* három verse, izgatottan várta a találkozást (mondta el 1934-ben Basch Lórántnak) „a legnagyobbnak mondott élő magyar költővel”. Feltételezhetően 1928. december 14-én találkoztak legközelebb a Zeneakadémián, a „*Fiatal írók előadójestjé*”-n, ahol az idősebb pályatárs tartotta a bevezetőt, 17-én aztán, valószínűleg nem először, megjelent Babitsék fogadónapján (ahová magával vitte bemutatni Illyés Gyulát). Ezenközben, a barátok visszaemlékezése szerint, a könnyen befolyásolható József

43 Szálinger Balázs, *Első pesti vérkabaré*, h. n., Árkád-Palatinus, 2002, 55–56.

44 *A Baumgarten Alapítvány...*, i. m. I., 524., II., 210., 377., 444., 434.

Attila már az év nyarától készült Babits megtámadására. Ez az év, Basch Lóránt szerint „pamfletbacilusokkal” volt megfertőzve (ekkor jelent meg *A Toll*ban Kosztolányi Ady-ellenes írása, a *Századokban* Szabó Dezső gúnyirata a *Halálfiáról*), egyfajta éles polarizálódás volt megtapasztalható az *Új Idők*, a *Napkelet*, a Petőfi és a Kisfaludy Társaság és Kassák lapjai, meg a *Pandora*, a *Kékmadár* és a *Szép Szó* között. A fiatalokban nőtt az ellenérzés a Nyugatot Móriczsal együtt szerkesztő, a Baumgarten-díjat „osztogató” Babits „túlhatalma” ellen. József Attila később, egy nyugodtabb órában elmondta az idősebb költőnek az írás történetét (azt, hogy Németh Andor és Komlós Aladár [!] megpróbálta lebeszélni a közlésről, Hatvany Lajos és *A Toll* szerkesztői pedig a közlés mellett kardoskodtak). 1933-ban József Attila azonnal megkapta a kért segílyt, 1934 végén, a kialakult szokást követve, a „nagy”-díjas Füst Milán, Karinthy Frigyes, Nagy Lajos, Halász Gábor és Szerb Antal mellett a mindenkinél jóval fiatalabb József Attila „kis” díjat kapott. Az 1936-os nagy díjat Kassáknak és József Attilának szánták. A döntés napján, 1935. november 25-én *A Reggel* című újság a „napi hírek” rovat élén hozta József Attila *Én nem tudtam* című versét „Babits Mihálynak hódolattal” ajánlással. Mindezek után – mondta Babits Basch Lórántnak – József Attila Baumgarten-díja „bizonyíték” lenne önmaga ellen, a fiatal költő ezért „jutalmat”, azaz „kis díjat” kapott. 1937 októberében azonban már eldöntött tény volt, hogy 1938. január 18-án József Attila évdíjat kap. Babits ezt személyesen közölte József Jolánnal, azt kérve, „nyugtassa meg Attilát”.⁴⁵

*

Babits Mihály életművének sorsában szerepe volt a *tudományelméleti befogadásnak* és a *pályatársak vélekedésének* is.

A közvetlen kortársak között is ellentétes volt az irodalomtörténészek és kritikusok vélekedése. Schöpflin Aladár, Sík Sándor, Horváth János, Rozványi Vilmos, Boros László, Király György, Szegedi István, Dóczy Jenő, Bisztray Gyula, Alszeghy Zsolt, Halász Gábor, Rédey Tivadar, Szerb Antal és mások költészetének egyedülvalóságát, újszerűségét, magyar és világirodalmi előzményeit méltatták. Szilágyi Géza az *Új Idők*ben, Harsányi Lajos a Sopronban megjelenő *Kultúrában*, Váradi Béla a *Magyar Kultúrában*, Kassák Lajos a *Bécsi Magyar Újságban*, Császár Elemér az *Új Nemzedékben*, Braun Soma a *Szocializmusban*, mások másutt vitatták érzelmihiányát, műviségét, a költői beszédmódot.

Az 1945 utáni „receptiótörés” nem merült ki Lukács és Révai állásfoglalásában és a kényszerű befogadás-szünetben. 1959-ben, az *Összegyűjtött versek* (már idézett) megjelenésekor Pándi Pál egyetemi tanár, a *Szabad Nép* kulturális rovatvezetője az újság október 11-i számában, *Babits Mihály két frontja* című cikkében megerősítette a hivatalos álláspontot: Babits, „a kimagasló polgári író műve és magatartása sem lehet a szocialista író, a szocialista értelmiség művészi és emberi normája”. 1961-ben, amikor Illyés Gyula közbenjárására és az esztergomiak áldozatkészségének köszönhetően helyreállították az előhegyi házat és emlékmúzeumot rendeztek be, Ortutay Gyula, a Hazafias Népfront főtitkára (a valamikori néprajzkutató, a „tudományos írók”-nak szánt Baumgarten-díj 1936-os és 1942-es nyertese, aki – mellesleg – Radnóti Miklóssal egyik utolsó látogatója volt a halállal viaskodó költőnek) avatóbeszédében, melyet aztán a *Magyar Nemzet* augusztus 13-i száma közölt is, addig merészkedett csak, hogy „nem mérlegelte” „[...] azokat az ellentmondásokat, azokat a buktatókat [...], amelyektől nem volt mentes Babits Mihály élete, költészete sem”. Aczél György, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának kulturális titkára a Magyar Írók

45 Vö. Basch Lóránt, *Egy literáris pör története = A Baumgarten Alapítvány történetéből*. Tanulmányok, cikkek, szerk. Téglás János, Bp., Argumentum, 2004, 70–119.; Tverdota György, *József Attila, Tanulmányok és cikkek 1923–1930*. Magyarzatok, Bp., Osiris, 1995, 999–217.; Sipos Lajos, *Babits Mihály*, Szekszárd, 2008, 105–110.

Szövetsége 1970. évi közgyűlésén, értékelve azt a visszafordíthatatlan változást, melyet Keresztury Dezső, Szauder József, Rába György, Rónay György, Csányi László és mások tanulmányai elindítottak, megidézte Babitsot: „[...] *nem kellene-e* – mondta (feltehetően a mindenkori politika és tudománypolitika irányítóira gondolva) – *felhagynunk azzal a negatív tradícióval, amely mindig kitagad valamit és valami mást kanonizál?* 1945-ben a Babits halotti maszka című cikk kitagadta például Babitsot, egész életművét. Ma ugyanazok, akik Babitsot zászlajukra tűzik, kitagadják a Jónás könyvét (mint anekdotikusait!), a Húsvét előttöt, a Fortissimót, a Balázsolást, vagyis a babitsi életmű legnagyobb csodáit.”⁴⁶

Az 1983. évet, a költő születésének 100. évfordulóját, a korszak hatalmi gyakorlata még mindig nem tekintette igazán fontos ügynek.⁴⁷ Jelezte a politika viszonylagos érdektelenségét (bizonytalanságát) azzal is, hogy nem az Elnöki Tanács elnökét, hanem Tóth Dezső irodalomtörténészt, kulturális miniszterhelyettest bízta meg az évforduló védnökségével. Tóth Dezső, amint egyik volt munkatársa elmondta, „*vissza akarta hozni*” a költőt a magyar köztudatba. Nyilván szerepe volt abban, hogy a Gondolat Könyvkiadó igazgatója felkérte Rába Györgyöt, akinek 1981-ben jelent meg korszakos jelentőségű monográfiája, a *Babits Mihály költészete 1903–1920* című könyv, hogy az évfordulóra készítse el a „Nagy magyar írók” sorozata számára az életpálya áttekintését. A *Babits Mihály* című kötet egyrészt más dimenzióba helyezte az életművet, mint Kardos Pál 1972-ben kiadott *Babits Mihály* című munkája, másrészt „*jeladás*”-nak számított-számíthatott gyűjteményes kötetek és részproblémákat tárgyaló művek megjelenésére-megjelentetésére,⁴⁸ harmadrészt reményt adott arra, hogy – az életmű szisztematikus kutatásának megkezdésével, a kritikai kiadás megindításával – megvalósul(hat) az életmű autentikus(abb) olvasata.⁴⁹ Az olvasói érdeklődés mindenesetre nem csökkent Babits iránt. Ezt jelezte, hogy 2001-ben a kolozsvári *Korunk* kér-

46 Idézi: Kardos Pál, *Babits Mihály*, Bp., Gondolat, 1972, 553–554.

47 Petőfi-, Ady-, József Attila-centenáriumokra és kerek évfordulóokra (egészen 1989-ig szervezetter, 1989-től rapszodikusan) országos emlékbizottságok alakultak. Az 1970-es, 1980-as években ezeknek rendszerint az Elnöki Tanács elnöke volt a formális vezetője, a programot: az ünnepeket, rendezvényeket, kiadásokat országos bizottság koordinálta.

48 Ez a folyamat elkezdődött 1965-ben: ekkor jelent meg J. Soltész Katalin, *Babits Mihály költői nyelve*, folytatódott Éder Zoltán *Babits a katedrán* (1966), Benedek Marcell *Babits Mihály* (1969), Sipos Lajos *Babits és a forradalmak kora* (1976) című könyvével. 1977-től adta ki Belia György gondozásában tíz kötetben Babits Mihály műveit és *Beszélgetőfüzeteit* a Szépirodalmi Könyvkiadó. Ekkortól jelent meg Téglás János gondozásában száznál több mini- és kiskönyvben, jegyzetekkel hasonló kiadásban. 1983-ban jelent meg Laczkó András szerkesztésében az 1982. novemberi Babits-emlékülés anyagát tartalmazó *Babits Mihály világa*, Pók Lajos gondozásában a *Babits Mihály száz esztendeje*, Kelevéz Ágnes szerkesztésében a *Mint különös hirmondó. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára* című könyv, Belia György munkája, a *Babits Mihály tanulóévei*, Apró Ferenc kötete, *Babits Szegeden* és Bodri Ferenc és Téglás János válogatásában a *Babits és Esztergom*. 1984-ben adta ki a Magvető Kiadó Nemes Nagy Ágnes könyvét, *A hegyi költőt*, 1987-ben a Tankönyvkiadó Németh G. Béla *Babits, a szabadító*, 1990-ben az Akadémiai Kiadó Csányi László *Babits átváltozásai* című munkáját.

49 A kutatás három műhelyben indult meg: A Petőfi Irodalmi Múzeumban (az MTA Irodalomtudományi Intézetével és az OSZK-val közösen – itt készült el *Babits Mihály kéziratai és levelezése*, katalógus, összeállította Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczér Tibor, Nemeskéri Erika, I–IV., 1993), az MTA Irodalomtudományi Intézetében (a Petőfi Irodalmi Múzeummal – *Babits Mihály bibliográfiája*, összeáll. Stauder Mária és Varga Katalin, 1998; – ebben a műhelyben készül a versek kiadása) és Sipos Lajos vezetésével az ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén alakult Babits Kutatócsoportban (itt megjelent *A golyakalifa és a Kártyavár* (1997), a *Timár Virgil fia* (2001), az *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom* (2002), a *Halálfiái I–II.* (2006), a *Dramák* (2003) kritikai kiadása, 1998-tól 2008-ig a levelezés hat kötete – az 1890 és 1916 közötti anyagokkal –, a Babits Könyvtár tizenhárom könyve, köztük Téglás János munkája, a *Baumgarten Alapítvány Dokumentumok 1917–1951* öt kötetben, és a Babits Kiskönyvtár hat kötete).

désére mintegy száz költő, író, kritikus, irodalomtörténész a tíz legszebb huszadik századi magyar versről szavazva az *Esti kérdést*, a *Jónás könyvét* és a *Mint különös hírmondót* besorolta ebbe a körbe; Babits pedig a leggyakrabban említett költők közül a negyedik lett, megelőzve Szabó Lőrincet, Pilinszkyt és Weörest. Úgy tűnhetett, hogy Gadamer, Jauss, Buber, Levinas, Derrida és mások irodalomfogalma felől is lehet új távlatokat nyitni a Babits-művek: versek, műfordítások, novellák, regények, esszék, tanulmányok, kritikák és levelek irányában.

Az 1990-es évek legvégén és napjainkban kiteljesedő rekanonizációs ambíció azonban Babits mellőzéséhez, leértékeléséhez vezetett. Orbán Ottó már idézett *Vojtina recepcióesztétikája* című verséből hozva szót: az irodalmi tőzsdén „*esett Babits indexe*”. A peremre látzott-látszik szorulni a 20. század első felében a lírai beszédmódot Adyval, Kosztolányival, Szabó Lőrincsel, József Attilával egyenrangúan megújító költő, a regényeiben a világszerűséggel szemben a nyelvszerűséget megvalósító író, az eredeti művet egyszerre célszövegnek, forrásszövegnek és értelmezendőnek tekintő műfordító, az irodalomelméleti tanulmányaiban és leveleiben a kortársak közül mindenkit meghaladó elméletíró. Vannak, akik a posztmodern kor esztétikai és irodalomelméleti pozíciójából marasztalják el az életművet, a szövegekben megjelenő etikai üzenetek, a hagyománykonceptió, a poétikai eljárások temporális érvénytelensége miatt. A Denis Hollier által szerkesztett könyvet, a *New History of French Literature* című munkát mintának tekintő háromkötetes gyűjteményben Babits Mihályt Az európai irodalom történetéről már máshol is olvasható szöveg mellett csak az *Esti kérdés* analízise képviseli. Ez utóbbi értelmezés hozzákapcsolja a verset Hofmannsthal *Ballade des üßeren Lebens* című alkotásához, pusztán annak „*palinodiáját*”-nak (ellendalának, visszaéneklésének) tekintve Babits művét. Az *Esti kérdés* megírástörténete és szövege alapján kevéssé bizonyítható gondolatmenethez hasonló máshol és más művekkel kapcsolatban is felbukkan. Az a tény például, hogy az első két verseskötetben szövegközi párhuzamban, utalásokban, rájátszásokban, későbbiekben búvópataként megjelennek a világkultúra részét képező, egymástól távol lévő istenek és mitológiai mozzanatok, nem kevesebb és nem is több, mint az alkotó érdeklődését, tájékozódásának sokféle irányát bizonyító kulturális adat.⁵⁰ Egy tanulmányban ez a tény értékvonatkozásokkal telítődik, mely szerint a politeista szemlélethez képest a későbbiekben monoteistává váló felfogás, etikai vonatkozásokkal kiegészülve, az egész babitsi költészet poétikai értékdevalválódásának is a jele. Egy másik írásban, a *Nyugat* világirodalmi tájékozódását összefoglaló tanulmányban a prózájára utalnak. Egyetlen helyen. A következőképpen: „*Ignotus, a Nyugat* főszerkesztője vágyódik a többségi nemzetben való feloldódásra, de elkeseríti az antiszemitizmus. Az 1900-ban megjelent Hárman a szalónban Babits Mihály Timár Virgil fiával állítható párhuzamba. Mindkét mű középpontjában a keresztény-zsidó konfliktus áll, és mindkét műben egy zsidó és egy keresztény szereplő küzd a főhősért.”

A közvetlen pályatársakból is ellentétes ítéleteket váltott ki Babits Mihály életműve. Az első pillanattól kezdve voltak ellenfelei és hívei. Abban, hogy ki fordult ellene, szerepe volt az esztétikai gondolkodás eltéréseinek, poetológiai megfontolásnak, irodalmi őskeresésnek, az etikai hangoltsággal, az odafordulás komolyságával, a szöveg beállítódásával megjelölt szerzői szándék elfogadásának vagy elutasításának és az esztétikaitól és a poétikaitól távolabb álló szempontoknak is. A már felhozott ellentétek megosztó és eltávolító példáin túl még számtalan idézhető. 1908-at követően Ady és Kosztolányi ellenében próbálták meghatározni Babits jelentőségét. Szabó Dezső indulata, mely az *Elsodort falu* Záhodnik Károlyának kölcsönadott, a ráismerést biztosító jellegzetességektől az *Életeim* második

50 Fráter Zoltán, *Babits istenei – istenek a Babits-lírában = Közéletek... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, szerk. Nédli Balázs, Pienták Attila, Sipos Lajos, Bp., Argumentum, 2008, 102–111.

kötetig, tehát közvetlen a halála előtti pillanatig tartott, közismert. A klapancia-szerző kortársak között voltak, akik nemcsak terjesztették, de a költőnek is megküldték gyalázkodó műveiket. A Baumgarten-díj kapcsán már idézett, Babits középszerűségét emlegető szerzőnek is voltak elv-társai. Legutóbb Marno János verbalizálta ellenérzéseit: „*Ma, ennyi év után sem értem a Babits-királyságot. [...] A prózáját egyszer sem sikerült elolvasnom, [...] verseit azonban több ízben végigvizslattam, s a néhány korai meg a még kevesebb kései sikerdarabokon kívül nem találtam bennük semmit. Unalmasak, áporodottak, erőltetettek [...]. Mindannyiszor ez csapott meg: a kínoosság, az üresség érzete. Valami borzasztó akarnokság, agyonkompenzált-kultúr-hübriszség, szorongó és zsarnoki tetszelgés a költő, a költőfejedelem, s az ennek megfelelő exkluzív vagy álságosan alázatos tárgy-, témaválasztások. Nekem, sajnos, a Jónás is ilyen.*”⁵¹

1945 előtt is, azután is voltak ugyanakkor hívei is. Ellentétes érzésekkel volt iránta József Attila, vonzásai és választásai személyiségjegyeivel, a körülötte lévők indulataival magyarázhatók. Az *Egy költőre...* és *Az istenek halnak, az ember él!* kritikája mellett azonban nemcsak a *Magad emészte...* hozható fel példának kettejük kapcsolatára, de azok az utalások, átvételek, allúziók is, melyek akár tudatosak voltak, akár a megőrző-elraktározó-mozgósító emlékezet révén kerültek be József Attila költészetébe, jelzik, hogy az indulatok mögött ott volt az érdeklődés, az értékelés és az elfogadás is.⁵² Nem volt zavartalan Babits és Szabó Lőrinc, meg Radnóti, meg Kassák kapcsolata sem. Szabó Lőrinc visszatekintő viszonyát a költőhöz a *Tücsökzene* két darabja mutatja: a *Reviczky utca* 7. és a *Babits* című, Radnótiét az 1941. június 14-i, augusztus 5-i és 7-i naplóbejegyzések és a *Csak csont és bőr és fájdalom* jelzik. A költő halála után, az 1941-ben megjelent *Babits Emlékkönyvben* olvasható Kassák-vers – Weöres Sándor, Fodor József, Heltai Jenő, Jankovich Ferenc, Fenyő László, Illyés Gyula, Komjáthy Aladár, Jékely Zoltán, Zelk Zoltán, Radnóti Miklós, Nagy Zoltán, Komor András, Gellért Oszkár gyászoló-emlékező-megidéző-összefoglaló alkotásai mellett – jól mutatja az érzések, emlékek, indulatok ambivalenciáját is, meg a lezárult élethez, műhöz véglegessé formálódott kassáki viszonyt is.

Gyászdob

*Meghaltál s én, aki egy életen át harcoltam véled
leveszem a kalapom s úgy gondolok rád e nehéz órán
mint akik lámpással a kezükben együtt vándoroltak
az éjben, világítva a nyáj előtt s perlekedve értük
a rossz gazdával, bujkáló holddal s a vakcsillagokkal.
A távoli, fekete völgyekből idézem fel emléked
olyan katona voltál, akit az angyalok őriznek
szálltál a napban, mint a méhek és őrlétel, mint a malmok.
Most eldobtad a fegyvert, de nem úgy, mint aki
untad már e világot s lefeküdtél pihenni szelíden – legyőztek
adassék néked tisztelet, szorgos és szomorú költő
aki egyszemélyben kertje és kertésze voltál magadnak.*

1945 után, Illyés Gyula és az *Újhold* költői mellett, akik valóban Babits emléke körül gyülekeztek, a fiatalok közül is többen fordultak hagyatékához. Pilinszky János az 1961-es esztergomi házavatóról, Ortutay Gyulával ellentétben, *Holt próféta a hegyen* címmel az *Új*

51 Marno János, „*A pokol nem kitaláció*”, *Marno Jánossal Bedecs László beszélget*, Parnasszus, 2007/1., 11.

52 Vö. *József Attila összes versei*, közléteszi Stoll Béla, Bp., Balassi, 2005, II., 292., III., 18., 91., 96., 97., 100., 108., 127., 137., 178., 182., 189., 195., 203., 204., 217–218., 238–239., 247., 263.

Ember augusztus 15-i számában így írt: „Mikor meghalt, sokan úgy érezhették: elhagyott bennünket, nem érdemeltük meg Bibliába illő áldozatát. [...] A kép pillanatra végképp elsötétült, körül a háborúba borult ország, s »hegyen« [...] a halott költő, népének halott prófétája.” Az Emlékházban „kéziratos versei a falakon. Ezeket a verseket – a félreértések és viszontagságok után – ma már egy egész ország kezdi a magáénak vallani. Nem szégyen hát bocsánatot kérnünk tőle, akitől József Attila sem szégyellte bocsánatot kérni [...]”⁵³

Juhász Ferenc 1975-ben, a még mindig akadozó Babits-recepciót érzékelve, ezt mondta egy interjúbán: „Ha én Babits Mihályról szólok, vagy Berzsenyi Dánielről, vagy Kölcsey Ferencről: azt kellene megérteni (és hiszem ezt most már megértették [...] barátaink és nem barátaink), hogy más-más módú teremtéstudat országos szellemi lényegiünkből nem zárhatjuk ki önmagunkból egymást.”⁵⁴ Tandori Dezső 1981-ben *Az erősebb lét közelében* című könyvében Babits és T. S. Eliot távoli rokonságáról értekezett, *A gazda bekeríti házát* című verssel kapcsolatban nagy amerikai költőket emlegetett, felfedve-szavakba foglalva Babits életművében az „újabb költészeti eszköztár” számos elemét.⁵⁵ 1983 elején a különböző folyóiratok szerkesztői elkezdtek szervezni a novemberi emlékszámot. Juhász Ferenc, az *Új Írás* szerkesztője körlevelet küldött mindenkinek, akitől szöveget várt a lapba. Illyés Gyulának a következőket írta:

Budapest, 1983. március 29.

Juhász Ferenc

Drága Gyula!

Egyszerűen és hitünket átkarolva várjuk teljes fölépüléset.

Szinte minden percben gondolunk Rád Katival.

Hiszen oly jó volt ülni mindig mosolygó emberséged bizalmában.

Nagyon szeretünk és nagyon hiányzol.

Meg is látogatnánk, vagy látogatnálak, ha lenne rá mód. Feleségem kérte Ikát, kérdezze meg, s szóljon.

*

És most egy rövid kérdés.

Majd, majd (szeptember 1-ig) írál-e valamit Babits Mihályról?

Nekem példa: ahogy ő szeretett Téged!

Nekem tanítás: ahogy Te szeretted őt!

Költői és emberi hatalmasságától: mindig gyorsabb lesz a szívem verése! Varázslatos, elbűvölő szavaitól szavaink, mint meleg, jó esőtől a föld gazdagodunk, mint a növények gyarapodnak és növekednek!

De hát: Neked mondjam?

Ki tudta ezt jobban, mint Te, Gyula?

*

Nagyon várom, hogy láthassunk

már Benneteket!

Flóra kezét csókolom!

Téged forrón öllelek

Feri⁵⁶

53 Pilinszky János *Tanulmányok, esszék, cikkek* Bp., Századvég, 1993, I., 167.

54 Juhász Ferenc, *Szerelmes hazatértorgás*, Budapest, Szépirodalmi, 19., 236.

55 Tandori Dezső, *Az erősebb lét közelében. Olvasónapló*, Bp., Magvető, 1981, 104–131.

56 Juhász Ferenc levele Illyés Gyulához. *Új Írás*, 1983/11., 14.

Illyés Gyula, Rába György, Lator László, Jankovich Ferenc, Fodor András, Rákos Sándor, Juhász Ferenc, Vasadi Péter, Tandori Dezső mellett, a Marno János-féle idegenkedéssel szemben, megtapasztalható „a Babits-kultusz kissé rejtőzködő, időnként szégyenlős, máskor opponálóan szolidáris” továbbélése is. Lehet, természetesen, azt állítani, hogy egy-egy Babits-motívum, hangzasképzet, rímtechnikai megoldás nem jelenti Babits költészet-tanának átlényegített továbbélését. Meg azt is, hogy az 1990-es évektől a fiatal költőknél felbukkanó Babits-parafrázisok, -átírások, -idézetek, -vendégszövegek a posztmodern korszak gesztusrendszeréhez tartoznak, akkor is, ha ellendalok, paródiák, „stíl-parókák”, ahogyan Bíró József nevezte a sűrítő-kicsinyítő szövegimitációkat.⁵⁷ Meg azt is lehet mondani, hogy Orbán Ottó idézett versében, meg Petri György 1999-es *Amíg lehet* című kötetében található *Kis elégiáiban* egy jellegzetes babitsi szöveghely vagy utalás igazában a sors- vagy gondolatazonosság kifejezése csupán.

A Babits-átiratok, -parafrázisok, -idézetek, -vendégszövegek száma és sokfélesége a legutóbbi évek magyar költészetében talán arra enged következtetni, hogy a tudományos recepció elbizonytalanodásával párhuzamosan a maguk versbeszédét és szövegstruktúráját folyamatosan alakító szerzők a megtalált Babits-pretextusokkal olyan intertextuális horizontot nyitnak meg, mellyel alkotásaik perspektíváját, polifóniáját növelik-növelhetik.⁵⁸ Kovács András Ferenc *Babits Mihály (Egy megzavart verselő a XX. században)* című szövegében az eredetileg Arany Jánosnak dedikált Babits-versnek csak a címét változtatta meg. A 84 szóból 3-at kicserélt („mesterünk” – „mesterem”, „lantom” – „hangom”, „panaszkodni” – „kapaszzkodni”), s ezzel egyrészt új jelentést adott a szövegnek. Másrészt jelentéssé tette a szerzői név transzformációját is. A beszélő ezekkel a változtatásokkal az „énelbeszélést” „szakmai-költői” jelenlétté szervezte. Más utat választott Orbán Ottó. Felírta a címet: *Esti kérdés*. Utána leírt egy kérdőmondatot: „A mindenségen tátongó léket betönni rockzenével?” Majd ezt követően két és negyed sornyi vonalat (jelsort) húzott, utat engedve a virtuális jelsor valóságosra cserélésére, a szöveg továbbírására, meg azt is sugalmazva, hogy a végső kérdésre kifutó Babits-vers ontológiai távlata már csupán ennyi. Másként vette birtokba a szöveget Bodor Béla. A maga *Esti kérdésében* csak a vers egészét jellemző önmegszólítást érvényesíti, de megszünteti a vers felismerhetőségét, azonosíthatóságát. Az első szógesztussal felcseréli a Babits-versben felsejlő, „lágyan takaró, fekete, sima bársonytakaró”-ként felidézett napszakot a 20. század első felének közismert újságjával, *Az Esttel*, s a csere révén a „bársonytakaró”-ból „zörgőn takaró festék illatú papírtakaró” lett, a végső kérdés helyén pedig felvillan a 20–21. század fordulójának egyik elképesztő borzalma, a hajléktalansors. Varró Dániel eltávolodott az eredeti szövegtől. A *Mozgófénykép* ritmusára rájátszó *Mozi* című versében semmit sem vett át szövegszinten az „előszövegből”, Babits verséből. Dekonstruktív villódzás és nyelvi játék Báthori Csaba 2006-ban megjelent könyve, *A lírikus 123 epilógja* című gyűjtemény. A szerző Babits egyik legkorábbi (már idézett, cím nélküli, a címmel és a megjelenés helyével és módjával új kontextusba helyezett) versét tekintette „pretextus”-nak. A kötetzárás nem indokolt, emblematicussá vált alkotás sokféle (123-nál több) „újraírása” adott (adhat) alapot. Báthori Csaba, mutatóba hozva föl példákat csak, először elhagyta a magánhangzókat, ennek ezt a címet adta: *A még felismerhető vers*. Aztán a mássalhangzókat: ez lett a *Felismerhetetlen vers*. Aztán megalkotta a *Vers földrengés után* című változatot. Az írógéppel leírt szöveg szavait, szókapcsolatait látszólag összevissza hányta. A kúp alakot imitáló halmazzal azonban

57 Tarján Tamás, *A parodizált Babits – avagy a paródiák fogalmának változása = Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, i. m., 468.

58 Vö. Jauss, Hans-Robert, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomelméleti tanulmányok*, Bp., Osiris, 1997, 220.

lentről felfelé haladó olvasási módot (is) felajánlott. A szóhalmaz alján van az „Én”, a tetején a „jog”. Az ég felé törő szóhalmaz asszociálhatja Kassák képarchitektúráit is, de idekapcsolhatja a 18. századi képversek emlékét is: ekkor volt divat sort sor alá rakva megírni egy köszöntőverset, aztán mellé tenni egy vizuálisan valami közkeletű tárgyat: keresztet, rózsát, körökből összeállított képet, s az imitáló látványban elrendezni a szavakat, s a vizuális megjelenítéssel sugalmazni egy külön jelentéstartalmat is.⁵⁹

A posztmodern költészet birtokba vevő gesztusára a legösszetettebb példa Kovács András Ferenc *Pro Domo* című alkotása. Ennek lírai alanya az egyes szám első személyben megszólaló, az újrateremtő biográfiai „én”-jével azonos „én”, aztán Jónás mint alakmás, meg a cethal, később a személytelenített beszélő, aki mint a szövegen kívüli létező megidézi Babits rímbravúráját is.⁶⁰

Az utolsó tíz év idézett és nem idézett művei, köztük Orbán Ottó versei (*A múzsa csókja*, *A mester átengedi műhelyét*) és a Háy János drámaszövegében elhelyezett Babits-evokáció, *A Herner Ferike falujában* feltűnő útkaparó-dialógus jelzik, miként kezd új életet Babits versvilága a posztmodern magyar költészetben.

Míndez arra utal, hogy – szemben borúlátó megállapításokkal – a jelenre „*hagyományozott Babits-költészet*” nem „*néma*”, legföljebb „*kevésbé beszédes*”. „[...] a *hagyomány* [ugyanis] – írta Kulcsár Szabó Ernő – *nem akkor szól hozzánk, mikor mi szeretnénk. S mégis ez a hagyomány az egyedüli, ami az újítást akár önmaga ellenében is képes megvédeni a permanenciában való alaktalan feloldódástól.*”⁶¹

Ha megidézzük Babits Mihály műveiben tetten érhető, a humorral rokon „*esztétikai szemléletformá*”-kat, a groteszk, a játékosság megnyilvánulásait – írta Rába György –, meg a *Mozgófénykép*et, mely „*egy füst alatt detektívhistoria és a korabeli némafilm paródiája, ugyanakkor az epikus előadás menetét is kifigurázza*”, *A világosság udvarát* mint a „*hősköltevény*” paródiáját, „*gondolati absztrakcióját*”, az *Esti kérdés* első tizenkét sorát s ennek önéletrajzi motívumokkal való kikerekítését, a bergsoni előhívható emlékezet „*működésének*” következményének tekinthető verseit, az 1913-ban írt *Vakok a hidont*, a kassáki költészet lényegét a szimultánizmusban megragadó tanulmányát, az *Ádáz kutyámat*, a *Szobafestést*, *A gazda bekeríti házát*, *A kedves arcképe* címűeket, a *Jónás könyve* „*humoros és groteszk*” leírásait, nyilvánvaló Babits életművének modernsége.⁶²

Juhász Ferenc versprózája, a szekszárdi Babits-emlékház megnyitóján, 2008. november 26-án elmondott *Babits! Babits!* az életmű egészének változatlanul meghatározó voltáról vall:

[...] már tizenkét éves koromtól Babits Mihály szellemének és erkölcsi szigorának mágnesez terében éltem, a *Szent Gravitációban*, működésének szépsége, gyötrelme, győzelme, kínja, jajgatása és imája magára szívta, ráragasztotta létemet dicsőséges szellemtarajára. Minden könyvét olvastam: *regényeit, novelláit, verseit, esszéit, tanulmányait, irodalomtörténetét, kritikáit, lepke-szárnytövmézcsoéppédes önvallomásait. Ő aranyozta be Dantéval agyamat. Az ő fényes, oltáriszentség-tiszta, fehér liliomkehely-szép, édes, édes, édes mustostök-illatú, fölívagott torokvér-bugyogású, az ólom-*

59 Vö. Kozma Mihály, *Boros Krisztina nevenapjára* = Kilián István, *A régi magyar képvers*, Miskolc-Bp., Felsőmagyarország Kiadó, Magyar Műhely Kiadó, 1998, I., 276–277.

60 Vö. Fűzfá Balázs, „*Ahogy csak szenteket szabad. Babits versek mint pretextusok és intertextusok – avagy előtanulmány egy készülő irodalomtankönyv Babits-fejezetéhez* = *Közelítések ... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, i. m. 481–492.

61 Kulcsár Szabó Ernő, „*Nincs benne tűz...*” – *Babits – 125 – = Közelítések ... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, i. m., 500., 507.

62 Rába György, *Babits ünnepére*, *Vigília*, 2008/11., 831–853.

gömb-sugárzástól kopasz vigyor-csillagú költészete és összművészete volt iránytűje ifjú szívemnek. [...] Tizenöt éves koromban megvettem, nem éppen virágoskerti szelíd illatozásban, de terrorban, háborúban nagy szent könyvét: Az európai irodalom történetét. Az lett az én otthonom. Az édes otthon. [...] Az én otthonom az a nádfödeles kis faluszéli, tóparti vályogház volt, amiben felnőttem. [...] És eggyé-olvadt, összenőtt szívemben az édes vályogház-otthon és a Szent Könyv. Hát hol laktam én, hol nőttem férfivá? Bennük, bennük, bennük.⁶³

Rába György és Juhász Ferenc más és más formában ismétlik meg Szabó Lőrinc 1941-ben, „a halálhír órájában” szavakba foglalt értékelését: „Örökké meg fog maradni költészete. Ez a hihetetlenül komplex, magasrendű és ritka költészet. Az élő idegek, az élő értelem, az élő látás együttes költészete. Mindig lesz benne felfedeznivaló.”⁶⁴

63 Juhász Ferenc, *Babits! Babits!*, Élet és Irodalom, 2008. dec. 12.

64 Szabó Lőrinc, *A költő = Babits Emlékkönyv*, szerk. Illyés Gyula, Bp., Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., 1941, 9.